

PIERRE CUYPER

Wies van Leeuwen

PIERRE
CUYPERS

 BOOKS

Pierre
Cuyperstraat

CUYPERSHUIS

Van
Brenck
Van
de
Brenck
Van
de
Brenck

Van
Brenck
Van
de
Brenck
Van
de
Brenck

- 7 Gedrevenheid en hartstocht**
- 8 De schone bouwkunst**
Eclectische opleiding in Antwerpen
- 12 Voor de christelijke kunst**
Een eigen architectuurpraktijk
- 17 Het Roermondse Cuypershuis**
- 21 Eene bouwlootse der XIXe eeuw**
Architect, kunstindustriële en manager
- 30 De restauratie van de Munsterkerk**
- 33 Jozef Alberdingk Thijm**
Vriend en krijgsbroeder in de neogotiek
- 35 Creatieve verbeelding**
- 36 Uwe edele ziel**
Nenny Alberdingk Thijm
- 41 Netwerker**
- 44 De eene ziel**
Eenheid in decoratie en iconografie
- 47 De Lambertuskerk voor Veghel**
- 52 Een Romereis voor Oudenbosch**
- 55 Studeert op het oude**
Een nieuwe rationele en schilderachtige bouwkunst
- 59 Meetkundige grondslag van de bouwkunst**
- 63 Ruimtelijke oefeningen in Kranenburg en Jabbeek**
- 67 Aerwinkel en Frymersom**
- 71 Klare en volledige indrukken**
Cuypers als tekenaar
- 77 De Eindhovense Catharinakerk**
- 81 Cuypers de reiziger**
- 84 Een dienstreis naar Veghel**
- 86 Hier is een avenir**
Amsterdam, uitvalsbasis voor het katholiek bouwplan
- 97 De Sint Willibrordus buiten de Veste**
- 100 Een dorpskerk voor Blauwhuis**
- 103 De dorpskerk voor Druten**
- 105 Herstel in oude luister**
Bouwen en restaureren met Victor de Stuers
- 111 De Servaaskerk in Maastricht**
- 114 De rijksbouwstijl en het huis van Maarten van Rossum**
- 117 Het Rijksmuseum**
- 124 Een dienstreis**
- 126 Het Centraal Station**
- 131 De Haagse Sint Jacobus**
- 134 Leeuwarden, Bonifaciuskerk**
- 136 Om u in uwe arbeid op te volgen**
De innige werkrelatie tussen vader en zoon
- 139 De Amsterdamse Dominicuskerk**
- 142 De Amsterdamse Maria Magdalenakerk**
- 145 Mijn o zo gevoelig wezen**
Problemen en geldzorgen
- 149 Een zenuwachtige toestand**
Familieperikelen en de dood van Nenny
- 154 Kasteel de Haar**
- 165 Hoeven, Grootseminarie**
- 166 Een 'grand old man'**
Het einde van een lange carrière
- 168 Roermond, grafmonument Cuypers**
- 169 Zijn eigen gotische wereld**
De nalatenschap van Cuypers
- 174 Selecte literatuur
- 174 Illustratieverantwoording
- 174 De top-30 van Cuypersgebouwen
- 176 Colofon

Gedrevenheid en hartstocht

‘Laat mij lijden Heer maar spaar mijne werken’, schrijft Pierre Cuypers in 1895. Hij is dan een gevierd architect, ontwerper van prestigieuze bouwwerken als het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam. Deze uitspraak geeft weer hoeveel waarde hij hecht aan naam en nalatenschap. En of het zo heeft moeten zijn, na langdurige verguizing is een aantal van deze bouwwerken onlangs gerestaureerd en in ere hersteld. In zijn lange leven heeft Cuypers een bijzonder oeuvre geschapen dat uitgaat van een enkele stijl: de gotiek van de middeleeuwen. Een stijl die hij in elk project op een andere manier uitwerkt. Werkelijk een bijzondere opgave, het steeds weer op een andere manier herscheppen van zijn eigen gotische wereld.

De in 1827 in Roermond geboren Cuypers is een gewone Roermondse jongen, de jongste zoon van de schilder Joannes Cuypers en Maria Bex. Een nakomertje in een groot gezin met nog drie jongens en vijf meisjes. Hij is gewend aan mensen om zich heen, familie is hem heilig, vrienden uit zijn jeugd kent hij tot het einde toe. Hij kan niet zonder hen en ze steunen hem door dik en dun. In zijn lange leven – hij overlijdt in 1921 – verzet hij verbazend veel werk, ondanks zijn zwakke gezondheid. Met net iets meer dan 1 meter 60 is hij een frêle gestalte. Al vroeg heeft hij last van zijn ogen en sterke emoties zorgen steevast voor hoofdpijn. Maar beperkingen overwint hij met gedrevenheid en hartstocht voor het schone. Hij moet er veel voor doen. ‘Ik ben sober geweest en heb voor mijn gezondheid gezorgd. Veel baden; drie, vier maal in de week. Altijd maar weinig gekleed. En ‘k heb vooral veel beweging genomen’, zegt hij in 1912. Voor de criticus Jan Kalf is hij een legende, een gepassioneerde, ja heroïsch man met ‘een tot eerbied stemmende tegenstelling tusschen de schijnbare zwakte van dat lichaam en de metalen geestkracht die daar in woont.’ Hij heeft ‘verwonderlijk bezielde handen met beenige vingers’ met de ‘nerveuse beweeglijkheid van den altijd bezigen geest.’

Cuypers als meester van het werk. Gipsmodel voor de sluitsteen in de kerk van Wyck-Maastricht en Kranenburg.

De schone bouwkunst

Eclectische opleiding in Antwerpen

Al spelend in de Hamstraat ziet de jonge Pierre Cuypers het dagelijks leven van een provincie-stadje. Met minder dan zeventienduizend inwoners begint Roermond na jaren van verval weer op te bloeien. De laatste resten van het middeleeuwse stadsbeeld verdwijnen: de wallen maken plaats voor parkaanleg, puntgevels worden lijstgevels. Boven dat alles rijst het silhouet van de Munsterkerk met haar barokke torens en koepel. Hier ervaart Pierre Cuypers voor het eerst de betekenis van torens als bekroning van het stedelijke silhouet. De in Maastricht geboren Victor de Stuers, zijn latere vriend en medestander, schrijft hem: "t Is ook een geluk dat wij alle 2 in oude steden zijn geboren. Als wij op school waren gegaan te Purmerend of te IJmuiden, waar niets ouds is, wie weet of wij elkaar ooit zouden hebben ontmoet op hetzelfde terrein."

Pierre is energiek, leergierig, vatbaar voor atmosfeer en gevoelig voor beelden. Zijn vader en twee broers zijn ambachtsman en kunstenaar. Met een bijdrage van de gemeente bezoekt hij het Koninklijk Kollege. Hij doet het goed, in 1843

haalt hij in de vijfde klas een gedeelde eerste prijs. Buiten het rooster volgt hij tekenlessen bij Henri Linssen. Daar tekent hij naar platen en gipsmodellen van beelden en ornamenten. Speciaal voor de opleiding van ambachtslieden en timmerbazen onderwijst Linssen het rechtlijnig tekenen en de leer van de vijf zuilenorden van Vitruvius. Pierre steekt veel van Linssen op, hij volgt de lessen en mag in 1845 zelfs meehelpen. Linssen en de uit Luxemburg afkomstige leraar retorica J. Wagener merken zijn belangstelling voor de bouwkunst. Wagener laat hem in een *Conversations-Lexicon* het lemma 'Architect' lezen. De kunstverzamelaar en notaris Charles Guillon leent hem architectuurboeken. In bed leest hij een Frans werkje met atlas over de gotiek, mogelijk J.P. Schmit, *Nouveau manuel complet de l'Architecte des monuments religieux*.

Tijdens lange wandelingen neemt hij de bakstenen huizen en boerderijen in zich op. In 1912 kijkt hij terug op zijn tijd als rugzaktoerist: 'Van jongen af heb ik van groote wandelingen gehouden. Ik weet nog uit den tijd dat ik hier

Kiosk voor de harmonie in Roermond, het eerste ontwerp uit 1847. Een achthoekig priël in spitsbogenstijl, met klimop begroeid.

op college was, zoo'n zestien, zeventien jaar oud, wat een heerlijke tochten we maakten ... nog 's eens langs de Maas, waar we de eerste stoomboot zagen varen. We hadden tweemaal vakantie per jaar, en die brachten we dan door met voetreizen, 't zakje op den rug; – dat is de aangenaamste tijd van mijn heele leven geweest.' Het Maasland bouwt al decennia in baksteen. Eenvoudige architectuur met pannendaken, muren van genuanceerde veldovensteen met sobere versieringen. Soms speklagen in mergel, uitspringende pilasters, omlijstingen in hardsteen, tandlijsten, muizentanden en overkragingen in speels gecombineerde bakstenen.

Om verder te komen moet de ambitieuze en leergierige jongen het vak op het hoogste niveau leren, niet zoals gebruikelijk in de praktijk bij een architect of timmerbaas. Antwerpen is een van de weinige mogelijkheden om op academisch niveau architectuur te studeren. Aan de *Académie de peinture, sculpture et architecture de la ville d'Anvers* wordt de schone bouwkunst al vanaf het derde kwart van de achttiende eeuw

onderwezen. Vanwege de zuidelijke gerichtheid van Limburg ligt deze keuze voor de hand. Vader Cuypers krijgt voor de opleiding van zijn zonen Frans en Pierre een gemeentelijke studietoelage van 75 gulden per jaar. In 1845 trekt Cuypers met twee vrienden naar België.

Daar leert hij het ontwerpen van monumenten en gotische gebouwen, het restaureren van monumenten, huizenbouw, architectuurperspectief, timmer- en metselwerk, steensnede en de onontbeerlijke ordenleer. Vanaf 1837 worden de gotische en renaissance vormentaal en de

huizenbouw behandeld. Ferdinand Berckmans, ontwerper van de eerste neogotische kerk in België – de Onze-Lieve-Vrouwe-ter-Sneeuw in Borgerhout – doceert er. Franciscus Durlet, restaurateur van de Antwerpse kathedraal en ontwerper van het indrukwekkende neogotische

koorgestoelte, is zijn collega. Durlet ontvangt de Engelse ontwerper Augustus Welby Pugin, die een van zijn kapitelen bewondert. Franciscus Stoop, stadsarchitect en opmeter van de kathedraal, geeft er les. Ze behandelen een veelheid aan bouwstijlen, uitgaande van de Franse karakterleer, het decorum. De stijlgenres duiden het karakter van uiteenlopende bouwtypen aan. In 1901 haalt Cuypers herinneringen op aan zijn academietijd: 'Wanneer gij te bouwen hebt, eene kerk, dan moet gij daarvoor gebruik maken van den Gothische stijl, omdat het in deze stijl is dat onze voorouders de prachtige kathedralen, parochiekerken en schilderachtige dorpskerken hebben gebouwd. Deze stijl bracht den mensch tot God door zijne verhevenheid in de keuze der vormen, de slankheid zijner steunpunten, de sierlijkheid en rijkdom der vensters. De opstijgende lijnen, door zuivere ogivale bogen vereenigd, voeren den geest hemelwaarts, enz. enz. Wanneer men echter te bouwen heeft een Paleis van Justitie, Gerechtshof of dergelijke, dan wordt daarvoor de klassieke stijl toegepast in het strenge Grieksche of Romeinsche stelsel'. 'Wordt u echter gevraagd een gebouw op te richten dat moet dienen voor uitspanning en volksvermaak in den meest uitgebreiden zin, dan hebt gij te kiezen in de vormen der renaissance. Evenzoo is dit het geval voor het ontwerpen van paleizen, belangrijke buitenverblijven, villa's en rijke woonhuizen.'

De karakterleer, een geheel van opvattingen over decorum in de bouwkunst, sluit aan

bij de opvattingen van de Franse architect Jacques-François Blondel, wiens boeken op de academie aanwezig zijn. Het appèl op de beschouwer staat voorop. De gebouwen moeten bij de gebruiker de juiste associaties opwekken, zodat hij betrokken wordt bij het kunstwerk: het aloude 'movere'. Met de juiste stijl drukt de architect bestemming en karakter uit. Dit beginsel is in de eerste helft van de negentiende eeuw gemeengoed. Cuypers leert hoe hij zijn gebouwen door toepassing van die stijl op een overtuigende manier kan presenteren. Ook leert hij een veelheid aan stijlen op soepele wijze te gebruiken, passend bij het door de opdracht gedicteerde decorum.

Lessen in geometrie, lijntekening en ornamenttekenen versterken zijn bouwkunstige bagage. Ze worden gegeven volgens de methode van de eveneens Franse architect J.N.L. Durand, die zijn gebouwen ontwerpt op strenge rastersystemen en met driehoeken werkt. Daardoor kan hij logisch opgezette plattegronden combineren met uiteenlopende stijlvormen, waarvoor de handboeken van Durand de modellen leveren. In principe is dat ontwerpen 'op systeem' een oude, middeleeuwse ontwerp-methode. Op basis van deze lessen kan een architect de verhoudingen van alle onderdelen van zijn gebouwen op elkaar afstemmen. Zo kan hij heldere en rationele plattegronden maken voor onmogelijke kavels. Het ontwerpen op een systeem van driehoeken en vierkanten komt Cuypers van pas bij het opzetten van een groot

en efficiënt bureau, en bij het uitvoeren van uiteenlopende bouwwerken.

Aan het einde van zijn leertijd doet hij als een van de weinigen mee aan het slopende slotconcours van het vierde jaar. Dit bestaat uit drie wedstrijden waarvoor hij 48 uur in een loge opgesloten wordt, waarna hij nog zes weken heeft voor de uitwerking. Op 6 mei 1849 behaalt hij de Prix d'Excellence, de eerste prijs voor 'Composition Monumentale', 'Composition Ogivale' en 'Restauration de Monuments'. In hetzelfde jaar laat hij zijn portret schilderen door zijn medeleerling Polydore Beaufaux. Misschien is zijn verloving met de Antwerpse modiste Rosalia van de Vin de aanleiding of anders wel het behalen van de Prix d'Excellence. Beaufaux schildert hem als een gevoelige, wat verlegen en intelligente kunstenaar met puntbaard en golvend haar. Cuypers kwam Antwerpen binnen als leergierige jongen en verlaat de stad als 'architectus doctus'. Op 22 augustus 1849 wordt hij als 'Limburgs gloriekind' 'met vlaggen, wimpels, muziek, eerewijn en opgewonden redevoeringen' in zijn geboortestad ingehaald.

Eene bouwlootse der XIXe eeuw

Architect, kunstindustrieel en manager

‘Verbeeld u maar het atelier, dat paleis der aesthetiek, wemelend als een bijenkorf. Hier steenkappers, rotssnijders, granietbewerkers, marmerbeitelaars, beeldhouwers, die de stugste gesteenten en rotsblokken in de molligste, levenademend, gezintuigde gedachten herscheppen door zagen en kloppen, steken en snijden, vijlen en pollijsten, een leventje van belang.’ Zo beschrijft de priester Michaël Smiets in 1859 het atelier van Cuypers en Stoltzenberg. Zijn woorden geven in negentiende-eeuwse galm een beeld van de bedrijvigheid in het woon- en werkgebouw. Cuypers betreedt een nieuwe wereld als architect, kunstindustrieel en manager. Hij houdt de artistieke leiding tot hij in 1865 naar Amsterdam verhuist. Stoltzenberg heeft de zakelijke leiding en stuurt de atelierchefs aan na de verhuizing van zijn venoot. Hij heeft het geld en bezit tot 1859 alle grond en gebouwen. Cuypers leent hij vijfduizend gulden tegen 5% voor de bouw van het prestigieuze atelierpand, samen delen ze de winst. Een bericht in het *Organ für christliche Kunst* kondigt

aan dat het atelier wil bijdragen ‘aan de roem van de Allerhoogste en aan de Schoonheid van zijn Cultus’ door ‘de studie der werken der grootste kunstenaars, het uitdragen van de ware principes der christelijke sculptuur, het aantrekken van ervaren krachten, streng waken over de uitvoering van de verkregen opdrachten en tot slot goedkope prijzen.’

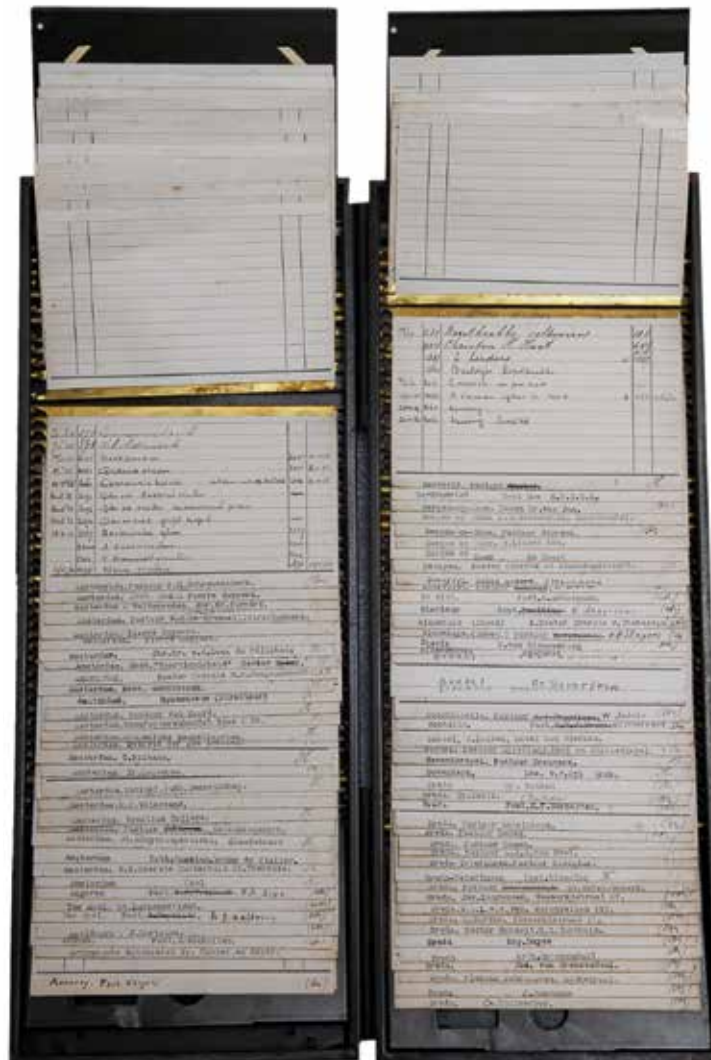
Voor werklieden doet Cuypers een beroep op zijn Antwerpse netwerk. Hij neemt Belgische beeldhouwers in dienst, waaronder zijn zwager Jozef van de Vin en collega’s uit Leuven en Antwerpen. Hij haalt ze uit de Keulse Dombouwloots en trekt leerlingen uit Roermond en Noord-Brabant. De Belgen hebben al eeuwen ervaring met kerkelijk beeldhouwwerk, meestal in barokke stijl. In Noord-Brabant heeft de beeldhouwkunst in neobarokstijl vanaf de jaren dertig een hoge vlucht genomen. De Roermondse werkplaats wil bij voorkeur in neogotische stijl werken. Hij begint met negentien beeldhouwers, maar al snel zijn het er zestig, een jaarlijks gemiddelde dat tot 1870 constant blijft. In het

Erezaal voor Pierre Cuypers in het Cuypershuis, ingericht door Joseph Cuypers in 1907.

Evocatieve opstelling van de punteertechniek voor het maken van houten beelden in de houtloods van het Cuypershuis.

Een deel van het kaartsysteem van de Kunstwerkplaats Cuypers en Co.

Colofon

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com
i.s.m. Cuypershuis, Roermond
museum@roermond.nl
www.cuypershuisroermond.nl

Tekst en beeldredactie

Wies van Leeuwen

Tekstredactie

Miriam van Leeuwen-Pilet

Vormgeving

Richard Bos

Deze publicatie is gebaseerd op vanaf circa 1990 verricht onderzoek in het kader van de dissertatie over Cuypers als restauratiearchitect, en de in 2007 gepubliceerde Cuypersbiografie. Voor de transcriptie van een aantal brieven is de auteur dank verschuldigd aan Gerard van Asperen.

Het Cuypersgenootschap is een vereniging en stichting en zet zich in voor het behoud van bouwkundig erfgoed uit de negentiende en twintigste eeuw. Hoewel het werk van Pierre Cuypers aanleiding is geweest tot de oprichting van het genootschap, ligt de focus niet alleen op het werk van deze creatieve en veelzijdige architect. Voor meer informatie: www.cuypersgenootschap.nl

Dit boek is mede tot stand gekomen dankzij zeer gewaardeerde financiële bijdragen van:

gemeente **Roermond**

Gemeente Roermond / Cuypershuis

Stichting 1880

© 2015 WBOOKS / Wies van Leeuwen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2015.

ISBN 978 94 625 8117 3
NUR 648

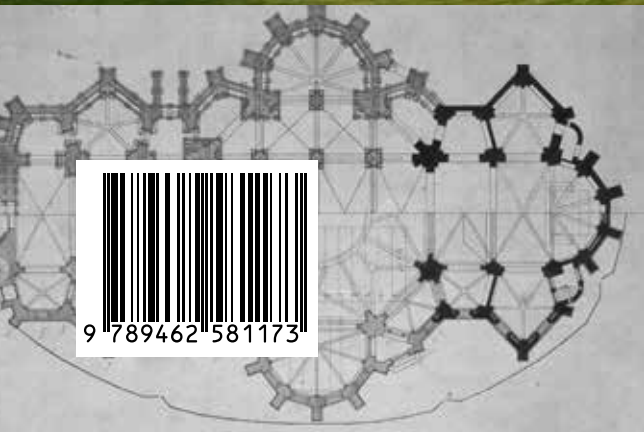
Het Rijksmuseum, het Centraal Station van Amsterdam en Kasteel de Haar. De Sint Catharinakerk in Eindhoven en de Sint Jozef in Groningen. Het zijn allemaal werken van Pierre Cuypers, één van Nederlands grootste architecten – een grootmeester van de negentiende eeuw.

Wies van Leeuwen, biograaf van Cuypers, beschrijft in *Pierre Cuypers* leven en werk van de kunstenaar. Hij behandelt chronologisch de hoogtepunten uit leven en werk van Cuypers, en laat zien hoe leven en werk elkaar beïnvloeden en versterken.

De recente restauraties van Cuypersgebouwen als het Rijksmuseum, het Centraal Station en Kasteel de Haar laten zien dat zijn werk na jarenlange verguizing weer relevant is geworden. Zo is ook het Cuypershuis te Roermond gerestaureerd, wat deze uitgave meer dan actueel maakt.

Pierre Cuypers is een overzichtelijk, sterk geschreven standaardwerk dat in geen boekenkast mag ontbreken.

CUYPERSHUIS

WWW.WBOOKS.COM